

Розділ 4. УКРАЇНСЬКІ ДІЯЧІ ХОЛМЩИНИ ТА ПІДЛЯШШЯ (СЕМЕН ЛЮБАРСЬКИЙ, ІВАН ПАСТЕРНАК): ЖИТТЄВІ ТРАЄКТОРІЇ, ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Холмщина та Підляшшя – це одні з найзахідніших етнографічних регіонів, які до Другої світової війни заселяли українці. Напередодні Першої світової війни терени ввійшли до складу новоутвореної Холмської губернії Польського королівства. На зламі 1918–1919 рр. регіони знову відійшли до відновленої Польської держави, остаточно цей перехід закріпив Ризький мирний договір 1921 р.¹. Опісля завершення Першої світової війни гостро постала проблема відновлення краю, зважаючи на переміщення фронту та тривалий процес репатріації мешканців, які повертались із так званого «біженства» 1915 р.². Польська влада не надто активно опікувалася вирішенням житлових проблем українського населення та його працевлаштуванням, тому українська громада потребувала інституційної підтримки³. Частина українських діячів під час Першої світової війни та в період національно-визвольних змагань здобула різноплановий досвід роботи в комітетах і товариствах⁴. Місцеві інтелігенти прагнули допомогти своїй громаді вирішити низку першочергових проблем, пов'язаних із відновленням будівель, знищених під час війни, забезпеченням продуктами та облаштуванням житла⁵. Наступні кроки українського активу полягали в захисті своїх прав шляхом створення господарських, культурно-освітніх організацій, а згодом і політичних структур⁶.

Серед українських діячів Холмщини й Підляшшя чільне місце займають Семен Любарський та Іван Пастернак⁷.

Любарський Семен Васильович (20.05.1878–9.07.1944) – відомий громадсько-політичний та церковний діяч, народний вчитель, член Української Центральної Ради, посол до польського сейму I каденції (1922–1927)⁸.

¹ Бортнік Т. На шляху до створення «Сель-Союзу»: консолідація українського політикуму Волині, Холмщини та Підляшшя. *Літопис Волині*. 2020. Вип. 23. С. 8.

² Горний М. Прометеї Холмської землі. Львів: Сполом, 2010. С. 175.

³ Перга Ю. Суспільно-політичне життя українців Холмщини та Підляшшя 1918–1939 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Інститут історії України НАН України, Київ, 2016. С. 40; Горний М. Прометеї Холмської землі. С. 176.

⁴ Бортнік Т. На шляху до створення «Сель-Союзу»... С. 8.

⁵ Перга Ю. Суспільно-політичне життя українців... С. 40.

⁶ Горний М. Прометеї Холмської землі. С. 176.

⁷ Шевчук Т. Роль української політичної еліти Холмщини і Підляшшя у виборах 1922 року в другій Речі Посполитій. *Інтелігенція і влада. Серія: Історія*. 2006. Вип. 6. С. 252.

⁸ Гуцал П. Любарський Семен Васильович. *Енциклопедія Сучасної України* / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2017. Т. 18. URL: <https://esu.com.ua/article-59761> (дата звернення: 24.11.2022).

Семен Любарський народився в с. Тишівці Томашівського повіту Люблінської губернії Російської імперії (тепер – Томашівський повіт Люблінського воєводства Республіки Польща). С. Любарський походив із сільської родини кушніра Василя та Софії (дівооче прізвище Сендецька). Завершивши двокласну народну школу, С. Любарський вирішив продовжити навчання в Холмській вчительській семінарії. Цей навчальний заклад діяч завершив у 1900 р. із відзнакою. У наступні роки він вчителював у Дубенці (тепер – с. Дубенка Холмського повіту Люблінського воєводства), згодом – у початковій школі в сусідньому с. Скригичин (тепер у складі гміни Дубенка), де розробив власну навчальну програму, яка полягала у пристосуванні змісту освітнього процесу до потреб сільського життя, навчав дітей в українському національному дусі⁹. Проводив для місцевого дорослого населення підпільні курси з української мови. Водночас сам закінчив сільськогосподарські курси у м. Пулави. У 1905 р. очолив боротьбу проти переходу холмщаків на латинський обряд, який використовували у регіоні, щоби протистояти політиці Російської імперії¹⁰.

У 1914 р. із настанням Першої світової війни був мобілізований до російської армії. Брав участь у боях у районі Дембліна, Радома, біля р. Ніда. Під час перебування у військових лавах закінчив фельдшерську школу та служив санітаром на фронті¹¹. У 1915 р. разом із населенням Холмщини та Підляшшя виїжджає (евакуюється) вглиб Росії. С. Любарський перебував в евакуації у с. Полтево Рязанської губернії, де навесні 1917 р. ініціював збори переселенців із Холмщини, які написали резолюцію до Української Центральної Ради, щоб колишня Холмська губернія увійшла до складу України¹².

Семен Васильович Любарський надалі продовжував діяльність, спрямовану на об'єднання з Україною. Зокрема, із початком Української революції став співорганізатором З'їзду холмщан та підляшуків у Києві. Делегати з'їзду прийняли постанову про об'єднання Холмської губернії (яка існувала до Першої світової війни) з Україною. На цьому київському з'їзді С. Любарського обрали діячем Холмського губерніального виконавчого комітету. Головним завданням цього комітету було керування справами Холмщини та Підляшшя. Діяча також обрали депутатом Української Центральної Ради (УЦР). Він виконував обов'язки уповноваженого представника УЦР на Грубешівщині¹³. У наступні роки після повернення до Холмщини брав участь в організації допомоги так званим біженцям, а насправді евакуйованому населенню краю. Протягом 1918–1920 рр. став активним українським політичним діячем, критикував національну політику Польщі, особливо виступав проти закриття православних храмів та українських шкіл на території Холмщини й Підляшшя. У вказаний період був двічі арештований польською владою на кілька місяців¹⁴.

Для діячів Холмщини та Підляшшя 1919 р. ознаменувався консолідацією власних сил, зокрема утворенням господарських, культурно-освітніх організацій, а зго-

⁹ Любарський Семен. *Енциклопедія українознавства. Словникова частина*: в 11 т. / гол. ред. проф., д-р В. Кубійович. Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1957. Кн. 2, [т. 2]: Голинський–Зернов. С. 1380.

¹⁰ Пам'яті Семена Любарського. *Нова доба*. 1944. 30 липня. С. 4.

¹¹ Гуцал П. Любарський Семен Васильович...

¹² Колянчук О. І вони будували українську державність. *Над Бугом і Нарвою*. 2007. № 1(89) (січень–лютий). С. 21.

¹³ Гуцал П. Любарський Семен Васильович...

¹⁴ Там само.

дом і політичних структур¹⁵. Актуалізація проблем української громади відбулася у вересні 1919 р. у м. Холмі, де за ініціативи Антона Васильчука, Петра Грицяя та Хоми Кульгавого¹⁶ був складений «Меморіал православного населення Холмщини» («Меморіал у справі української людності на Холмщині»)¹⁷. Головними його постулатами стало прохання до польської влади про «організацію Українського комітету з осідком в Холмі, добродійних українських організацій, відкриття українських народних шкіл там, де є у цьому потреба, відкриття українських гімназій та дозволу на використання української мови в установах і судах, забезпечення відповідної кількості православних церков, де цього вимагає ситуація, врахування при втіленні аграрної реформи прав українських селян на землю»¹⁸. Передбачалося, що майбутній комітет об'єднає навколо себе різні верстви українства, які б представляли інтереси громади перед місцевою та центральною владою. Також подано прохання про створення Українського добродійного товариства¹⁹. На початку жовтня 1919 р. українська делегація вирушила з цим документом до Варшави, проте отримала відмову в утворенні організації, наступні клопотання українства про заснування Українського добродійного товариства та приватної української гімназії теж були відхилені²⁰.

Український актив Холмщини та Підляшшя у 1920 р. після попередніх поразок продовжував роботу й надалі звертався до влади з вимогами відкриття українських шкіл, православних храмів і надання дозволів на створення кооперативів сільськогосподарської продукції. 26 лютого 1920 р. А. Васильчук, Є. Васильчук та С. Любарський знову вирушили на зустріч із польською адміністрацією – Люблінським воєводою С. Москалевським. Вкотре були порушені питання відкриття українських шкіл та гімназій у Холмі, затвердження статуту товариства «Рідна хата». С. Москалевський хоча й погодився розглянути питання шкільництва, проте не дав згоди на задоволення низки інших прохань²¹.

Підписаний Ризький мирний договір 1921 р. установив лінію розмежування між Радянською Росією та Україною і Республікою Польща, гарантував із боку Польщі українській, російській та білоруській національностям дотримання прав вільного розвитку мови, культури й віросповідання²². Ці міжнародні зобов'язання польської влади спонукали до активних дій український провід Холмщини та Підляшшя. 4 травня 1921 р. у Холмі відбувся Український народний з'їзд Холмщини і Підляшшя, у якому взяло участь 110 делегатів та запрошені гості. Серед делегатів у ньому був і С. Любарський²³.

У 1922 р. у зв'язку із виборами до сейму та сенату Польщі українська інтелігенція знову організувала з'їзд 18 квітня 1922 р. у Холмі, який прийняв відозву про

¹⁵ Горний М. Прометей Холмської землі. С. 176.

¹⁶ Макар Ю., Горний М., Макар В., Салюк А. Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя українців холмсько-підляських українців (1915–1947). Дослідження. Спогади. Документи. Чернівці: Букрек, 2011. Т. 1: Дослідження. С. 233–234.

¹⁷ Memorial prawosławnej ludności chełmskiej. *Ziemia Lubelska*. 1919. 7 października. S. 2.

¹⁸ Memorial prawosławnej ludności chełmskiej. II. *Ziemia Lubelska*. 1919. 8 października. S. 2.

¹⁹ Memorial prawosławnej ludności chełmskiej. II. S. 2.

²⁰ Бортнік Т. На шляху до створення «Сель-Союзу»... С. 9.

²¹ Перга Ю. Суспільно-політичне життя українців... С. 47–48.

²² Там само. С. 53–54.

²³ Там само. С. 54.

створення Українського виборчого комітету. Головою зібрання став Антон Васильчук, його заступником – Йосип Скрипка, секретарем – Яків Войтюк²⁴. До лав Українського виборчого комітету увійшов також С. Любарський, а згодом і до Центрального Комітету «Виборчого блоку національних меншин»²⁵. За результатами виборів 1922 р. він був обраний у виборчому окрузі № 28 (Красностав–Грубешів) послом до сейму Польщі. Також С. Любарський входив до Української Парламентарної Репрезентації (УПР) (першого скликання) у Варшаві, до Українського сеймового клубу²⁶.

Семен Любарський на засіданнях парламенту відстоював освітні, церковні справи української громади²⁷. Також діяч входив до складу комісії: бюджетної, комунікаційної, з питань відбудови краю²⁸. Брав активну участь у зустрічах із виборцями, домагався скасування урядової постанови про ліквідацію православних церков, просував відкриття українських шкіл усіх типів тощо²⁹.

На рубежі 1925–1926 рр. УПР зазнала суттєвих змін і розкололася на ідеологічні групи. Семен Любарський разом зі сенатором Іваном Пастернаком та послом Сергієм Хруцьким приєднався до Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) у Львові³⁰. Поряд із політичною діяльністю С. Любарський продовжував просвітницьку, зокрема організовував освітні товариства «Рідна школа» по селах Холмщини та Підляшшя.

У липні 1938 р., коли на Холмщині та Південному Підляшші розпочалися акції зі знищення православних церков, увійшов до складу делегації мирян, які планували передати польській владі меморіал із проханням припинити переслідування населення православного віросповідання в Польщі³¹. Влітку 1939 р.

²⁴ Макар Ю., Горний М., Макар В., Салюк А. Від депортації до депортації... С. 237; Цецик Я. Участь українського населення Волині та Холмщини у Парламентських виборах 1922. *Українці Холмщини і Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків*: зб. наук. праць / упоряд. М. Кучерепа. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2010. Т. 2. С. 126.

²⁵ Крамар Ю. Парламентські вибори 1922 року в Польщі та участь у них політичних сил Західної України. *Українці Холмщини і Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків*: зб. наук. праць / упоряд. М. Кучерепа. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2010. Т. 2. С. 122; Кучерепа М., Цецик Я. Українські національні партії на Волині (1921–1939 роки): у 2 ч. Луцьк: Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2011. Ч. 1. С. 42–43; Цецик Я. Участь українського населення... С. 126.

²⁶ Rzepcecy T. i W. Sejm i Senat 1922–1927: podręcznik dla wyborców, zawierający wyniki wyborów w powiatach, okręgach, województwach, podobizny senatorów i posłów sejmowych oraz mapy poglądowe. Poznań, 1923, S. 220, 231; Гуцал П. Любарський Семен Васильович...; Наші кандидати. *Наше життя Краєвий тижневик по справам політичним, культурним і суспільно-економічним*. 1922. 29 жовтня. С. 1–2; *Вибори до Сейму та Сенату. Наше життя. Краєвий тижневик по справам політичним, культурним і суспільно-економічним*. 1922. 19 листопада. С. 1.

²⁷ Перга Ю. Суспільно-політичне життя українців... С. 80.

²⁸ Наглий внесок послів Хоми Приступи, Семена Любарського... *Наше життя. Краєвий тижневик по справам політичним, культурним і суспільно-економічним*. 1923. 4 лютого. С. 2.

²⁹ Макар Ю., Горний М., Макар В., Салюк А. Від депортації до депортації... С. 237; Цецик Я. Участь українського населення... С. 246.

³⁰ Бурхливе засідання Української Парламентарної Репрезентації. *Наше життя. Краєвий тижневик по справам політичним, культурним і суспільно-економічним*. 1925. 29 листопада. С. 2–3; Від Української Парламентарної Репрезентації. *Комунікат. Краєвий тижневик по справам політичним, культурним і суспільно-економічним*. 1925. 27 грудня. С. 1–2.

³¹ Купріянович Г. 1938. Акція руйнування православних церков на Холмщині та Підляшші. Холм, 2008. С. 48–52.

С. Любарського заарештували та ув'язнили в таборі Береза Картузька, де він перебував до початку Другої світової війни³².

За сприяння Семена Любарського та Володимира Косоноцького 5 листопада 1939 р. відбувся Церковний з'їзд в Холмі. Делегати погодили створення «Тимчасової адміністрації для Православної Церкви Холмщини і Підляшшя»: Церковну Раду та Церковне Управління. До цих структур також увійшов і С. Любарський. Головними завданнями цього нового церковного проводу стало створення самостійної Холмсько-Підляської православної єпархії з центром у м. Холм, українізація духовенства³³. За сприяння Церковної Ради в Холмі 19 жовтня 1940 р. була здійснена інтронізація Іларіона (Івана Огієнка) у сан єпископа Холмського і Підляського³⁴. Семен Любарський у вересні 1943 р. брав участь в урочистих заходах, присвячених поверненню на Холмщину Холмської ікони Божої Матері, зокрема серед інших виголосив промову та долучився до її варті³⁵.

Семен Васильович у 1940 р. заснував Холмський історичний музей імені Михайла Грушевського і став його керівником, заклад діяв до радянської окупації Холмщини в 1944 р.³⁶.

Семен Любарський залишив по собі літературний доробок. Діах займався збором фольклору, але лише невелика частина із зібраних матеріалів була опублікована³⁷. У 1940 р. надруковано книгу «Холмські легенди й оповідання» у Краківському видавництві; у 1942 р. написано статтю «Холмські святі крипти та їх історія», яка, втім, стала відомою для загалу лише у 2013 р., коли вийшла на сторінках 50-го тому «Записок НТШ». Прикметно, що збірка «Холмські легенди й оповідання» розпочинається із розвідки «Холмський образ Божої Матері»: «... найдорожчим релігійним скрабом холмського народу є чудотворний образ Божої Матері. Образ цей візантійського походження, про що свідчить характер малюнку»³⁸. Не менш символічні й наступні оповідання про Турковецький та Яблочинський монастир, їхню розбудову³⁹, облогу міста татарами й легенда про порятунок міста завдяки молитвам жіночого монастиря на Дівочій горі⁴⁰. С. Любарський не подає джерел, з яких черпав інформацію про легендарні оповідання з історії Холмщини, тому можна припустити, що вони існували в популярній культурі і до того, а сам автор лише літературно їх опрацював.

³² Гуцал П. Любарський Семен Васильович...

³³ Баран С. Холмський церковний з'їзд та його постанови. *Краківські вісті. Народний часопис для Генерал-Губернаторства*. 1940. 17 травня. С. 4. Баран С. За унормування відносин православної церкви. *Краківські вісті. Народний часопис для Генерал-Губернаторства*. 1940. 19 травня. С. 3.

³⁴ Баран С. Холмщина вчора і сьогодні. *Львівський вісник*. 1942. 4 січня. URL: <https://zbruc.eu/pode/60737> (дата звернення: 25.11.2022); Власовський І. Нариси історії Української Православної Церкви. Нью-Йорк: Бавнд Брук, 1975, С. 186–187.

³⁵ Ременяка О. *Nigra sed Formosa: Занурена в печаль, проте прекрасна... Слідами мандрів ікони Богородиці Холмської*. Київ: Фенікс, 2018. С. 128, 131.

³⁶ Кондрач Я. Холм: етнокультурна специфіка міста новітньої доби, вплив на неї депортацій 40-х років ХХ століття. *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2012. Вип. 5. С. 122–123.

³⁷ Пам'яті Семена Любарського. *Нова доба*. 1944. 30 липня. С. 4.

³⁸ Любарський С. Холмські легенди й оповідання. Краків: Українське видавництво, 1940. С. 3.

³⁹ Там само. С. 9–30.

⁴⁰ Там само. С. 31–36.

Семен Любарський помер 1944 р. у Скригічині. Щодо його смерті існує декілька версій: про природну смерть, про вбивство з боку поляків або з боку червоноармійців. Досі невідомим залишається і саме місце його поховання, є лише припущення, що С. Любарський похований у братській могилі у с. Скригічин. Інші джерела вказують на те, що могила свого часу була знищена, проте ким і з яких причин – наразі не відомо. Після смерті С. Любарського його дружина Марія та діти Василь, Володимир і Софія в межах обміну населення між УРСР та ПНР переїхали й оселилися на Волині, у селах Рожищенського району. У 1966 р. Марія померла і була похована у с. Рожище на старому кладовищі⁴¹.

Пастернак Іван Степанович (28.06.1876–25.05.1943), – громадсько-політичний діяч, педагог, член Сенату Польської Республіки I каденції (1922–1927).

Іван Пастернак походить із с. Новий Павлів Костянтинівського повіту Седлецької губернії Російської імперії (тепер у гміні Янів Підляський Більського повіту Люблінського воєводства Республіки Польща) на Підляшші, народився у сім'ї Степана та Анастасії (з дому Стасюків) Пастернаків. Іван Пастернак був одружений з Ганною (дівоче прізвище Василевська), разом із нею виховав двох синів Євгена та Сергія. Освіту здобув у вчительській семінарії в Білій-Підляській, продовжував навчання на освітніх курсах при Варшавському університеті. Після їхнього завершення упродовж 1894–1915 рр. учителював⁴².

У 1915 р. під час евакуації виїхав до Східної України. Протягом революційних подій 1917–1918 рр. І. Пастернак поширював серед місцевого населення ідею української незалежності. Цього ж року закінчив українознавчі курси в Києві. Став членом Української партії соціалістів-федералістів (УПСФ). Критикував гетьманський переворот Павла Скоропадського, вважаючи подальшу політику останнього проросійською. Підтримував Директорію УНР, зокрема Симона Петлюру, котрого вважав видатним діячем, однак згодом І. Пастернак розчарувався і в ньому, стверджуючи, що С. Петлюра виявився слабким політиком і саме він був відповідальним за поразку українських національно-визвольних змагань. Після завершення війни переїхав мешкати до Хорошини Більського повіту Білостоцького воєводства (тепер у гміні Тучна Більського повіту Люблінського воєводства), у рідні краї дружини⁴³.

Напередодні виборів 1922 р. Іван Степанович був співорганізатором Українського виборчого комітету⁴⁴. За підсумками виборів став членом польського сенату за списком Блоку національний меншин № 16 та в Поліському виборчому окрузі (№ 60)⁴⁵.

⁴¹ Гуцал П. Любарський Семен Васильович...; Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej / red. naukow. prof. J. Majchrowski, G. Mazur, K. Stepan. Kraków: Polska Oficyna Wydawnicza «BGW», 1994. S. 348; Любарський Семен... С. 1393.

⁴² Dydycz R. Pasternak Jan (Iwan), ukr. Іван Пастернак (1876–1943), ukraiński polityk, działacz społeczny i gospodarczy Podlasia. *Słownik biograficzny Południowego Podlasia i Wschodniego Mazowsza*. URL: <https://sloownik-biograficzny.uph.edu.pl/sloownik/144-pasternak-jan-iwan-ukr-1876-1943-ukrainski-polityk-dzialacz-spoeczny-i-gospodarczy-podlasia> (дата звернення: 25.11.2022)

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Український Виборчий Комітет Холмщини і Підляшя. *Наше життя. Краєвий тиждень по справам політичним, культурним і суспільно-економічним*. 1922. 5 вересня. С. 3; Крамар Ю. Парламентські вибори 1922 року в Польщі... Т. 2. С. 122.

⁴⁵ Вибори до Сейму та Сенату... С. 1.

На посаді сенатор працював у трьох комісіях: казначейсько-бюджетній, господарській та регламентній. І. Пастернак входив до Українського сенаторського клубу. Виступав за проведення посольських віч у населених пунктах Поліського воєводства⁴⁶.

У 1924–1926 рр. входив до середовища так званих «автономістів-федералістів» – парламентської групи, що своїм головним гаслом проголошувала надання українським теренам автономії в межах Польської Республіки та перетворення останньої на федерацію⁴⁷.

У 1924 р. було обрано новий керівний склад відновленого культурно-освітнього товариства «Рідна Хата» (за новим статутом, погодженим польською владою, отримало назву Русинське добродійне товариство «Рідна хата»). Головою товариства обрали І. Пастернака, до провуду також увійшли А. Васильчук, К. Сошинський, С. Маківка та ін.⁴⁸.

У сенаті разом з іншими політиками входив до різних політичних сил. У серпні 1924 р., після арештів українських діячів та закриття і заборони польською владою Української соціал-демократичної партії, за ініціативи політиків-соціалістів (П. Васиньчука, А. Братуня, М. Чучмая, С. Маківки, С. Козицького, С. Назарука та В. Дмитріюка) виникло Українське соціалістичне об'єднання «Селянський союз»⁴⁹. Після тривалих переговорів у жовтні 1926 р. «Селянський Союз» об'єднався з партією «Народна воля» в Українське селянсько-робітничє соціалістичне об'єднання «Сельроб»⁵⁰. До новоствореного об'єднання «Сельроб» увійшли діячі «Сельсоюзу» та з-поміж інших також й Іван Пастернак⁵¹.

Восени 1927 р. І. Пастернак разом із М. Чучмаєм, С. Маківкою, А. Братунем, С. Козицьким та С. Підгірським опублікували на сторінках газети «Наше слово» розлогу статтю з критикою «угодовської» політики УНДО через співпрацю з польським урядом. Тому сенатор Пастернак 9 вересня 1927 р. разом з іншими українськими діячами покинув лави Українського сеймового клубу та ввійшов до клубу Українського селянсько-робітничого соціалістичного об'єднання «Сельроб» у Парламенті⁵². Також у цей же період він увійшов до Робітничо-селянського комітету допомоги, сформованого українськими (А. Братунь, К. Вальницький, Д. Вербовий, Я. Войтюк та ін.), польськими та єврейськими партіями лівого спрямування. Комітет виступав «за негайну, безповоротну, грошову допомогу коштом військового бюджету та стягнення маєткового податку поміщиків і фабрикантів... За землю без викупу, За робітничо-селянську єдність»⁵³.

⁴⁶ Dydyecz R. Pasternak Jan (Iwan)...

⁴⁷ Szumiło M. Antoni Wasyńczuk 1885–1935. Ukraiński działacz narodowy i polityk. Lublin, 2006. S. 62, 76–77; Szumiło M. Anton i Pawło Wasyńczykowie – ukraińscy działacze narodowi z Chełma. *Українці Холмщини і Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків*: зб. наук. праць / упоряд. М. Кучерепа. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2010. Т. 2. С. 60; Бурхливе засідання Української Парламентарної Репрезентації. С. 2–3; Dydyecz R. Pasternak Jan (Iwan)...

⁴⁸ Макар Ю., Горний М., Макар В., Салюк А. Від депортації до депортації... С. 288–289; Dydyecz R. Pasternak Jan (Iwan)...

⁴⁹ Szumiło M. Anton i Pawło Wasyńczykowie... S. 61; Szumiło M. Antoni Wasyńczuk... S. 93.

⁵⁰ Бортник Т. Участь «Селянського Союзу» у створенні Українського селянсько-робітничого соціалістичного об'єднання («Сельроб»). *Новітня доба*. 2021. Вип. 9. С. 54–55.

⁵¹ Dydyecz R. Pasternak Jan (Iwan)...

⁵² Перга Ю. Суспільно-політичне життя українців... С. 98.

⁵³ Лицарі політиканства. *Діло*. 1927. 20 вересня. С. 1.

У 1927 р. політична сила «Сельроб» внаслідок внутрішніх протиріч розколося на «Сельроб-правицю» та «Сельроб-лівицю». Іван Степанович приєднався до «Сельроб-правиці» та балотувався на виборчому окрузі № 25 до парламентських виборів 1928 р., але не здобув мандата через поразку виборчого списку, який отримав замало голосів⁵⁴.

Із початком Другої світової війни повернувся до активної громадської діяльності. Зокрема, у жовтні 1939 р. І. Пастернак та М. Колада, Т. Олексюк підготували відозву до німецької окупаційної адміністрації щодо справ української громади Підляшшя. Після створення Українського центрального комітету та мережі допомогових комітетів на території Генерал-губернаторства Пастернак став першим головою Українського допомогового комітету у Білій-Підляській з делегатурами в Тересполі, Янові, Вишничях. Також очолював ревізійну комісію Підляського союзу українських кооперативів⁵⁵.

Іван Степанович Пастернак помер у шпиталі 25 травня 1943 р. у Білій Підляській. Обставини смерті діяча досі до кінця не з'ясовані: у лікарню він потрапив внаслідок поранення, отриманого в своєму будинку в с. Хорощинка від двох невідомих нападників. Існує припущення, що нападники були польської національності, проте мотивів злочину висувають кілька: без вказівки Армії Крайової через особисті справи; за вказівкою Армії Крайової, щоб залякати місцевих українських діячів. Іван Пастернак похований на православному кладовищі у Білій-Підляській⁵⁶.

Отож українські діячі Холмщини та Підляшшя в особі Семена Любарського й Івана Пастернака розпочали свою громадську працю в роки Першої світової війни і так званого біженства, були прихильниками УЦР та виступали за українізацію краю. Після повернення з евакуації розпочався новий етап у діяльності українства регіону – об'єднання задля вирішення нагальних потреб, формування політичних структур. Цей етап ознаменувався підписанням «Меморіалу у справі української людності Холмщини», численими з'їздами та делегаціями до владних польських структур. Наступним важливим кроком напередодні виборів 1922 р., у якому провідну роль відігравали С. Любарський та І. Пастернак, було формування Українського виборчого комітету, «Виборчого блоку національних меншин». Унаслідок успішного голосування перший із них був обраний послом до Польського Сейму I каденції (1922–1927), а другий – членом Сенату Польської Республіки I каденції (1922–1927). Діячі входили до Української Парламентської Репрезентації, різних політичних груп, зокрема об'єднання «Селянський Союз». Під час роботи парламенту С. Любарський, І. Пастернак відстоювали українські інтереси на засіданнях комісій, пов'язаних із відбудовою краю, бюджетом, брали участь у культурно-просвітницькій роботі краю в міжвоєнний та період Другої світової війни.

Юлія Артимішин

⁵⁴ Dyduz R. Pasternak Jan (Iwan)...

⁵⁵ Ibid; Кубійович В. Українці в Генеральній Губернії 1939–1941. Чикаго: Вид-во Миколи Денісюка, 1975. С. 400–401.

⁵⁶ Dyduz R. Pasternak Jan (Iwan)...; Енциклопедія українознавства. Словникова частина: в 11 т. / гол. ред. проф., д-р В. Кубійович. Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1966. Кн. 2, [т. 5]: Місто–«Перемышлянинь». С. 1959.